

HOVO Nederland Leven lang leren – ook na je 50ste!

Drs. Carolien v Bergen en drs. Laetitia Smit

In de doelstellingen van de Vereniging HOVO Nederland zoals deze geformuleerd staan in de statuten staat als punt 3: “Het bewaken van het niveau, de kwaliteit en de verscheidenheid van het hoger onderwijs voor ouderen”. Een gedeelde visie op wat kwaliteit is in het onderwijs voor ouderen is dus van groot belang voor de vereniging.

Onderstaand stuk beoogt op hoofdlijnen uiteen te zetten wat HOVO is, waarom leven lang leren belangrijk is voor de samenleving en wat de betekenis van HOVO voor de universiteit/HBO is. De VSNU en HBO-raad kunnen wellicht een rol spelen in het bevorderen, bewaken of faciliteren van de kwaliteit van HOVO. Zeker kunnen zij binnen hun eigen instellingen aandacht vragen voor en geven aan de rol die HOVO kan spelen binnen de moederinstelling of binnen een breder maatschappelijk kader.

I Wat is HOVO?

HOVO realiseert binnen Nederlandse universiteiten en hogescholen een aparte vorm van cursorisch onderwijs op academisch niveau. HOVO biedt een regelmatig wisselend en gevarieerd aanbod aan cursussen van 3-10 colleges op het gebied van kunst, filosofie, (cultuur)geschiedenis, religie, exacte vakken, psychologie en meer algemeen vormende vakken. Het aanbod bestaat deels uit algemeen inleidende cursussen, deels uit specifieke capita selecta. Voorkennis is meestal niet nodig, maar het niveau is academisch (propedeuseniveau).

De eerste HOVO is in 1986 aan de Rijksuniversiteit Groningen opgericht; inmiddels zijn er tien landelijk verspreid instellingen actief die gezamenlijk circa 1000 cursussen per jaar aanbieden. HOVO heeft circa 25.000 inschrijvingen per jaar. De verschillende HOVO's zijn verenigd in de Vereniging HOVO Nederland. Alle HOVO's kennen een programmaraad waarin vertegenwoordigers van de moederinstelling(en) (universiteit of HBO) zitting hebben. Zij zijn verantwoordelijk voor de kwaliteit van het aanbod.

HOVO werkt met gekwalificeerde docenten die in principe inzetbaar zijn in het hoger onderwijs, maar niet noodzakelijk aan een HBO of universiteit verbonden zijn. Zij zijn in staat om op academisch niveau en met een op de doelgroep toegespitste didactiek kennis over te dragen aan een publiek van geïnteresseerde, hoger opgeleide vijftigplussers. HOVO heeft een goede reputatie opgebouwd (zowel bij deelnemers als docenten) en heeft een grote klantenkring van veelal trouwe deelnemers die vaak jarenlang cursussen volgen.

II De samenleving heeft baat bij “leven-lang-lerenden”

Veelal wordt bij ‘leven lang leren’ gedacht aan de periode dat men beroepsmatig actief is, en niet zozeer aan de daarop volgende periode. Veelal hoog-opgeleide senioren spelen door hun aantal, hun ervaring en de gestegen levensverwachting ook na hun pensionering nog lange tijd een belangrijke rol in de maatschappij. De samenleving doet er derhalve goed aan ze als groep serieus te nemen en de mogelijkheid te blijven bieden voor leven lang leren. Dit raakt zowel de samenleving als collectief, als individuele burgers binnen die samenleving.

a. *Kennis en maatschappelijke invloed*

Wetenschappelijke kennis komt steeds meer beschikbaar voor een breder publiek, waaronder de hoger opgeleide vijftigplussers die HOVO bedient. De doelgroep van HOVO is een maatschappelijk actieve groep die vaak vrijwilligerswerk doet, musea bezoekt, kranten leest en op reis gaat. Politieke en culturele keuzes van ouderen worden beïnvloed door hun kennis (keuzes voor musea, interpretatie van het nieuws, kennis van filosofie). Het opdoen van kennis creëert draagvlak voor wetenschappelijk onderzoek in het algemeen.

De HOVO-deelnemers verdienen het om gekoesterd te worden, maar ook om bijgeschoold te worden op een wijze die hen aanspreekt. Op de hoogte blijven van geselecteerde onderwerpen houdt mensen 'bij de les', of het nu gaat om inzichten in het heelal, in neuropsychologie, kunst of geschiedenis.

b. *Individuele effecten van studeren*

Ouderen die blijven studeren blijven cognitief scherp (Merriam, 2001) en mensen die regelmatig studeren voelen zich gelukkiger dan mensen die dit niet doen (Oerlemans, W. G. M., Bakker, A. B., & Veenhoven, R., 2011). Kennis kan ook bijdragen aan gevoelens van zelfvertrouwen en persoonlijke ontwikkeling. Dergelijke factoren zijn niet alleen van individueel belang, maar ook van maatschappelijk belang, aangezien mensen die gezonder en zich gelukkiger voelen een positieve bijdrage aan de samenleving kunnen bieden (zie Ridderinkhof, K.R. & Stallen, M. (2010).

III De specifieke onderwijsvorm van HOVO

Onderwijs kun je volgen via MOOC's, door zelfstudie, via de reguliere universitaire opleidingen, aanschuifonderwijs, losse lezingen et cetera. HOVO heeft een eigen, specifieke onderwijsvorm

III.1 Ouderen als onderscheiden groep ten opzichte van jongeren/volwassenen

HOVO als een aparte onderwijsvorm: leerdoelen, leerstijl, cognitie, persoonlijke achtergrond en niveau van de deelnemers.

a. *Leerdoelen*

HOVO-studenten hebben een *intrinsieke motivatie* om te leren: zij schrijven zich in voor cursussen voor hun eigen algemene ontwikkeling en niet zozeer vanwege latere beroepsuitoefening. Dit heeft zowel een andere leerhouding in de colleges tot gevolg (zonder uitzondering oprecht geïnteresseerd), alsook een geringere interesse in methoden- en techniekvakken en studievaardigheden die bij een reguliere studie, naast de kennisvakken, een belangrijk onderdeel vormen.

Academische reflectie. Niet zelden worden de methoden, technieken en studievaardigheden in het reguliere onderwijs gebruikt om de kennisvakken te verduidelijken, te verdiepen of uit te nodigen tot reflectie. HOVO-studenten komen in de eerste plaats om te horen hoe de deskundigen op dit moment denken dat het zit, maar academische reflectie neemt ook in het HOVO-onderwijs een belangrijke plek in. Een keerzijde van het ontbreken van de eerder genoemde methodische vakken is dat deze academische methode niet beschikbaar is voor de deelnemers. De docent moet daarom de reflectie en het ontwikkelen van een academische houding op een andere wijze stimuleren. Deelnemers hebben overigens wel vaak een academisch niveau, al is hun kennis soms verouderd of ligt deze op een heel ander vlak.

b. *Leerstijl*

De meest gekozen leervorm bij HOVO is die van hoorcolleges met de mogelijkheid tot het stellen van vragen. Met alternatieve didactische vormen, zoals constructivistische didactiek, zijn oudere deelnemers minder vertrouwd. Bovendien zijn de HOVO-deelnemers minder bereid om te leren door middel van discussie, onderzoeksopdrachten, reflectieopdrachten en zijn ze minder geïnteresseerd in werkgroepen. Ze zijn wel bereid om naast de colleges studiestof te lezen, maar er is geen verplichting van studeren of tentamens. Hun leerstijl is enerzijds passiever (hoorcollege), anderzijds gericht: ze weten wat ze willen weten, en studeren in die zin doelbewuster dan jongeren. Ervaren HOVO-docenten passen hun didactiek aan aan de kennis, ervaringen en ontwikkeling van de individuele deelnemers die ze voor zich hebben. Binnen HOVO worden ook initiatieven ontplooid voor andere leervormen, zoals een digitale leeromgeving.

c. *Cognitie*

Jongeren nemen nieuwe informatie snel op, maar hebben nog weinig maatschappelijke kennis en levenservaring. Ouderen onthouden nieuwe informatie slechter (dus hebben meer behoefte aan handvatten zoals hand-outs, herhaling etc.), maar kunnen informatie wel vaak makkelijker in een context plaatsen dankzij decennia lang kennis te hebben opgedaan (krant, literatuur, TV, arbeidsverleden). Op die manier kunnen ook zij goede leerresultaten bereiken.

Met andere woorden: ouderen scoren in vergelijking met jongeren slechter op 'fluid intelligence', dat wil zeggen memorisatie, terwijl ze beter scoren op 'crystallized intelligence', dus wanneer informatie in een bepaalde context kan worden 'bijgeschreven' (Merriam, 2001)

d. *Persoonlijke achtergrond*

Vanwege de leeftijdsgrens van 50 jaar hebben HOVO-deelnemers, ondanks hun heterogeniteit, een aantal gemeenschappelijke kenmerken: ten eerste hebben ze allen een ruime levenservaring; ten tweede zijn ze aan het einde van hun carrière; ten derde zijn ze allen *grosso modo* in dezelfde jaren gevormd en hebben ze deels in dezelfde leeftijdsfase te maken gehad met dezelfde historische gebeurtenissen die hun leven beïnvloed kunnen hebben (bv. oorlog, wederopbouw, jaren '60, Val van de Muur, 9/11). Zowel voor de deelnemers als de docenten schept dit een enigszins eenduidig achtergrondkader. Aan de andere kant is de diversiteit binnen de groep waar het de vooropleiding betreft en de kennis en ervaring met het onderwerp van de cursus, groter dan bij jonge studenten het geval is. Voor de docent vormt dat een uitdaging: zijn of haar gehoor bevat zowel mensen die komen voor een eerste kennismaking met het onderwerp, als personen die het onderwerp al jaren bestuderen, mensen die in een verwant vakgebied zijn afgestudeerd én mensen die hopen nu eindelijk eens die bepaalde ingewikkelde theorie te gaan begrijpen.

e. *Niveau van de deelnemers*

Eigen aan HOVO-deelnemers is dat ze veelal (90% of meer) hoger zijn opgeleid, dat ze minstens een halve eeuw aan levenservaring, reizen, boeken en beroepskennis met zich meebrengen en dat ze vanuit een intrinsieke motivatie bij HOVO komen, dus niet vanwege diploma's of toekomstperspectief op de arbeidsmarkt. De kwaliteit van de HOVO-student is daarmee hoog. Voor docenten is dit bijzonder uitdagend en inspirerend en daarmee kwaliteitsbepalend.

III. 2 Het belang van klassikaal onderwijs voor HOVO-studenten

Waarom moet de HOVO-student de deur uit? Waarom geen online colleges, MOOC's of zelfstudie? Deels vanwege sociale aspecten, deels om fysieke redenen.

a. *Sociaal*

Gezamenlijke discussie, het kunnen stellen van vragen en bespreking van de leerstof et cetera leveren een beter inzicht in de leerstof. Samen studeren heeft een toegevoegde waarde.

Daarnaast komen steeds meer senioren alleen te staan: ze zijn gescheiden, zijn weduwnaar of weduwe of alleenstaand. Het volgen van klassikaal onderwijs op locatie samen met gelijkgestemden kan mensen met vergelijkbare interesses in contact brengen met elkaar en speelt zodoende een rol in het voorkomen en tegengaan van eenzaamheid.

b. *Fysiek*

Er is er ook een meer fysiek/ruimtelijk effect van het onderwijs: de cursist moet de deur uit, moet deelnemen aan het verkeer en verblijft op de universiteit tussen de jonge studenten. Dit effect werkt overigens ook de andere kant op: ouderen blijven zichtbaar voor de jongere generaties.

III.3 HOVO onderscheidend van organisatoren van lezingen en cursussen elders

HOVO onderscheidt zich in meerdere opzichten van aanbieders van cursussen elders.

Ten eerste vinden HOVO-cursussen vrijwel altijd overdag plaats. Dit in tegenstelling tot cursussen en losse lezingen die elders worden aangeboden: deze vinden vaak 's avonds plaats. Ouderen vinden het niet altijd prettig om 's avonds te reizen, vooral in de donkere maanden. Ook zijn zij vaak juist op zoek naar een invulling van de dag in plaats van de avond.

HOVO heeft daarnaast een ruime praktische ervaring heeft in het inspelen op fysieke beperkingen die bij ouderdom horen – traplopen, gehoorproblemen, gezichtsproblemen. HOVO kent de aanspreekwijze en persoonlijke, empathische, benadering die passend is voor deze groep. De klantgerichtheid en bereidheid om service te geven staat hoog in het vaandel van de HOVO-organisaties.

Bij HOVO is tot slot ervaring opgebouwd met het geven van onderwijs aan senioren: met hun leerstijl, het omgaan met de diverse achtergronden, de specifieke leerdoelen.

IV HOVO en de relatie tot de universiteit /HBO

De relatie tussen HOVO en de universiteit of HBO-instelling waar zij onder valt kent meerdere aspecten. Ten eerste heeft de universiteit of HBO een belangrijke functie voor de HOVO-instelling. Een onderwijsinstelling mag zich geen HOVO noemen zonder dat zij een formele relatie heeft met een Nederlandse universiteit of HBO-instelling. Deze formele eis krijgt een inhoudelijke en kwaliteitsinvulling in de vorm van een programmaraad. Iedere HOVO heeft een programmaraad die is ingesteld door de universiteit of HBO. Deze programmacommissies of programmaraden, hoewel in iedere instelling anders georganiseerd, bewaken de kwaliteit van het onderwijs, denken mee over de programma-inhoud en geven gevraagd en ongevraagd advies aan de coördinator/directeur.

Naast deze formele verbinding is het kunnen aanhaken op de naamsbekendheid en reputatie van de moederinstelling van belang voor de uitstraling van de HOVO, voor marketingdoeleinden, maar ook voor bijvoorbeeld om aan de belastingdienst te laten zien dat HOVO een bijzondere vorm van hoger onderwijs is (en niet primair een vrijetijdsbesteding).

HOVO kan op haar beurt ook een waardevolle toevoeging voor de universiteit zijn, die (nog) niet door alle instellingen wordt onderkend of optimaal benut:

- a. Ambassadeursfunctie voor de universiteit.
 - Ouderen bezoeken de universiteit en spreken hierover met anderen. Omdat HOVO-deelnemers in het algemeen zeer tevreden zijn over de inhoud van de colleges en de docenten en een hoogwaardig netwerk hebben, kunnen zij een goede PR vormen. Overigens werkt dit ook de andere kant op: als bijvoorbeeld de voorzieningen van de universiteit tegenvallen (zalen, koffievoorziening, audiovisuele ondersteuning) kan dit het beeld dat mensen hebben van de universiteit of HBO negatief beïnvloeden.
 - Lange termijn ambassadeursfunctie: diverse HOVO's hebben HOVO-kindercolleges, waarbij grootouders samen met hun kleinkinderen een college volgen. Kinderen komen zo al op de lagere school de muren van de universiteit binnen.
 - Sommige universiteiten stimuleren het verzorgen van eigen docenten aan HOVO-cursussen. Docenten uit het reguliere onderwijs geven met veel plezier colleges voor HOVO vanwege de inspirerende toehoorders. Bij andere universiteiten wordt deelname juist ontmoedigd. Met HOVO kan een universiteit echter wel laten zien wat ze in huis heeft.
- b. Alumnibeleid – HOVO kan interessant zijn voor alumni vanaf vijftig jaar om de relatie met de universiteit te onderhouden.
- c. Bijscholing oudere werknemers op een niet-formele wijze, maar met als algemeen doel: mensen inspireren en laten leren. De afdeling HRM zou hier een rol in kunnen spelen.
- d. Gepensioneerde werknemers – HOVO-cursussen kunnen worden ingezet als pensioencadeau; de afdeling HRM kan hier een rol in spelen.

- e. Valorisatie: kennis opgedaan met gemeenschapsgeld wordt via HOVO 'teruggegeven' aan de maatschappij.
- f. Maatschappelijke verantwoordelijkheid van de universiteit of HBO om ook niet-reguliere doelgroepen te bereiken.
- g. Emeriti en gepensioneerde universitaire docenten die graag actief blijven in hun vakgebied kunnen dat via HOVO overdragen op een geïnteresseerde doelgroep

V De ambitie van HOVO

Volgens de CBS Bevolkingsprognose zal het aantal 65-plussers toenemen van 2,7 miljoen in 2012 tot een hoogtepunt van 4,7 miljoen in 2041. De komende tien jaar zal vooral het aandeel 65-79-jarigen sterk stijgen. Aangezien HOVO ook de doelgroep 50-65 bedient, is er een enorme potentiële doelgroep voor leven-lang-leren.

Deze cijfers, in combinatie met het hogere opleidingsniveau van de Nederlandse bevolking, plaatsen het voorgaande – het belang van HOVO als eigen vorm van onderwijs - in perspectief. HOVO beoogt met haar aanbod een eigen onderwijsvorm te blijven bieden die inspeelt op de leerbehoefte van ouderen.

De ambitie van HOVO dient vanuit deze achtergrond te worden geformuleerd, maar betreft in ieder geval het maatschappelijk belang (zie II.1 en II.2) en het belang voor de universiteit (IV): deelnemers aan HOVO zijn ambassadeurs voor de universiteit: deelnemers bezoeken de universiteit vaak jarenlang, praten hierover en maken keuzes voor de algemeen vormende vakken die het binnen het reguliere onderwijs soms zwaar hebben. Iedere afzonderlijke HOVO kan haar eigen visie en beleid formuleren in samenspraak met haar moederinstelling(en). Het eigen karakter van doelgroep, onderwijsvorm en demografische ontwikkelingen verdient echter ook op landelijk niveau de aandacht en wellicht ondersteuning, terwijl de moederinstelling HOVO ook kan benaderen om haar eigen doelstellingen te realiseren op het gebied van de in paragraaf IV genoemde doelstellingen. Met dit stuk hopen wij de VSNU en HBO-raad meer inzicht te geven in de betekenis die HOVO en de universiteiten en HBO's voor elkaar kunnen hebben.

Drs. Carolien van Bergen en drs. Laetitia Smit zijn respectievelijk coördinator van HOVO Amsterdam en HOVO Leiden. Zij schreven dit stuk op verzoek van HOVO Nederland.

Literatuur

CBS Bevolkingsprognoses, [online](#)

Merriam, S. B. (2001). The new update on adult learning theory. San Francisco: Jossey-Bass, geciteerd in: Crawford, D.L., The Role of Aging in Adult Learning: Implications for Instructors in Higher Education [online](#)

Oerlemans, W. G. M., Bakker, A. B., & Veenhoven, R. (2011). Finding the key to happy aging: a day reconstruction study of happiness. Journal of Gerontology: Psychological Sciences, 10.1093/geronb/gbr040, [online](#)

Ridderinkhof, K.R. & Stallen, M. (2010). Vrolijkheid als remedie tegen veroudering. In N. Lazerom & R. van Dinteren (Eds.), BREIN@WORK: Breinkennis voor Organisaties (pp. 161-172). Houten: Springer Uitgeverij, [online](#)